

викликають суперечки серед дослідників.

Треба зазначити, що за межами окольного граду існувало декілька комплексів по виробництву та обробці металів. На даний час відкрито і досліджено дві майстерні які існували наприкінці X - початку*XI ст.

В. А. Косаківський, В. С. Рудь (Вінниця)

Буша в археологічних дослідженнях І. С. Винокура

Дослідження археологічних пам'яток Буші, а точніше - Скельного храму зайняло особливе місце в науковому житті І. С. Винокура.

Скельний храм розташований на правому березі р. Вушанки, на відстані близько 1 км від її злиття з Мурафою, лівою притокою р. Дністер.

Вперше наскельний рельєф оглянув В. Б. Антонович ще у 1883 р. За понад 120 років, що пройшли з часу відкриття рельєфу, до пам'ятки зверталось багато дослідників: Ю. Сецінський, В. Гульдман, А. А. Спіцин, Д. В. Айналов, Б. О. Рібаков, М. Ю. Брайчевський, Г. К. Вагнер, В. М. Даниленко, О. О. Формозов та ін. Більшість вчених віднесла пам'ятку до категорії давньослов'янського язичницького храму, але існували розходження в його датуванні.

Протягом двох археологічних сезонів - 1985 та 1987 рр. експедиція Кам'янець-Подільського педінституту ім. В. П. Затонського під керівництвом І. С. Винокура повністю завершила археологічні дослідження Бушанського скельного храму. Було відкрито всю площу приміщень храму. Встановлено, що пісковикові стіни природних розщелин були підтесані людиною так, що тут утворилось три головних приміщення. Перше - зала з наскельним рельєфом, який має розміри 2,36 x 3,28 м. Композиція рельєфу горизонтальна: зліва зображено безлисте дерево з товстими гілками. На одній з гілок зображено півня. Під деревом в профіль зображено людську постать. За постаттю людини, на підвищенні, зображено оленя. У верхній частині рельєфу вибита прямокутна рамка, у якій, ще у 1883 р. було видно залишки напису. В цьому ж приміщенні є й інші написи.

Друге приміщення поряд з першим, але відгороджене стіною, кам'яну кладку якої на глиняному розчині було розчищено в ході розкопок. В цьому приміщенні також виявлено піч. Третя кімната мала вхід з другої і знаходилась у розщелині пісковикових скель. В одній з її стін вибито дві ніші.

В результаті археологічних досліджень всіх приміщень Скельного

СЕКЦІЯ V. Давньорускі старожитності та епоха пізнього середньовіччя.

Підсекція I Археологія давньоруського часу

храму вималювалася наступна «багатошарова» картина пам'ятки, пов'язана з виникненням та подальшою історичною долею цього унікального комплексу.

Найдавнішими виявилися матеріали черняхівської культури (II-V ст. н. е.). Їх виявили в тріщинах основи першого приміщення поблизу рельєфу. Ці знахідки дослідник відніс до першого періоду, пов'язаного з виникненням і функціонуванням рельєфу. Тут же знайдено кераміку V-VIII і XI-XIII ст., що свідчить про використання приміщень храму в ці періоди. Кам'яна кладка другого приміщення, а отже, друга і третя кімнати представляють пізньосередньовічний монастир XVI-XVII ст. Наявність тут слідів від пожежі, а також кераміки та кахлів цього ж часу, свідчать про те, що пожежа відбулась в середині XVII ст.

Таким чином, І. С. Винокур прийшов до таких висновків: історико-культурні корені рельєфу лежать у старожитностях язичницького, дохристиянського часу, а іконографічний тип зображення дуже самобутній; у XVI-XVII ст. на місці язичницького храму функціонував пізньосередньовічний монастир. Отже, унікальність Бушанського скельного храму очевидна.

Крім розкопок Скельного храму І. С. Винокур провів також детальну археологічну розвідку на території Буші та в її околиці. Виявивши численний археологічний матеріал дослідник встановив, що після трипільських племен тут проживало населення доби бронзи (II тис. до н. е.). Ним також виявлені поселення скіфського часу (VI-IVст. до н. е.), поселення черняхівської культури (II—V ст. н. е.), ранньосередньовічне слов'янське селище (V-VIII ст. н. е.) та давньоруське поселення (XI-XIII). В XVI-XVII ст. тут був пізньосередньовічний замок і місто. Отже, щонайменше, від V тис. до н. е. на території сучасної Буші безперервно проживали люди.

Найбільшу увагу у дослідженні пам'яток археології на території Буші І. С. Винокур приділив Скельному храму. Також без уваги науковця не залишились інші пам'ятки археології віднесені ним до відповідних історичних епох.

В.С. Рудь, В.А. Косаківський (Вінниця)

Археологія Буші та околиць

Пам'ятки археології Буші привертала увагу дослідників здавна. Ще у 1883 р. відомий український історик В. Б. Антонович відкрив і дослідив скельне приміщення із наскальним рельєфом, відоме сьогодні як Бушанський або Скельний храм. Вивчення цієї унікальної пам'ятки продовжили археологічні дослідження під керівництвом відомих українських вчених - В. М. Даниленка